

Večernji zapisi
Viktora Žmegača

Književna naobrazba

Čitanje ne bi smjelo biti ni ritual ni svojevrsna idolatrija

N isam imao vremena pratiti dugotrajno, burno i osebujno raspravljanje o takozvanoj kurikularnoj reformi. No budući da me znanci često pitaju što mislim o čitateljevu odnosu prema književnoj tradiciji, pokušat ću im odgovoriti ovim zapisom.

Ponajprije smatram da treba istaknuti psihološko-edukativan pristup problematici. Mislim da iskazivanje naobrazbe ne smije biti oblik posebnog ekshibicionizma, koji se nametljivo razmeće poznavanjem ili tobožnjom upućenosti u gradu, nabranjem autora, djela i citata. U iskusa stručnjaka budi se naime dvojba u solidnost teme. Ne radi li se možda o torti koja se sastoji samo od glazure. U našoj esejskoj primjerka ima napretek. Bogata je u tom pogledu osobito prva polovica dvadesetog stoljeća. Ni drugdje ponekad nije bolje. Navest ću upravo zatražujući primjer iz naših dana. Njemački povjesničar književnosti i medija Jochen Hörisch (koji je objavio vrlo dobru knjigu *O razvoju medija*, 2001) u našem je prevodilaštvu zastupljen, nažalost, djelom *Teorijska apoteka*, koja ga smješta u krugove slastičara: u njoj je mnogo više glazure nego supstancije. Knjiga želi na pretenciozan način pružiti uvid u neka središnja intelektualna strujanja dvadesetog stoljeća. Nije mi trebalo dugo da otkrijem da je autor u toj publikaciji upadljivo srodan konditorskoj struci. Vrhunac površnosti doseže osvrtom na uzornu knjigu *Dvorsko društvo* njemačko-engleskog kulturologa Norberta Elias, objavljenu 1969. Pročitao sam je dvaput, a stoji mi pri ruci na polici. Hörisch u tu studiju nije ni zavirio, jer tvrdi da se radi o prikazu srednjovjekovnog feudalnog društva i kulture trubadura – iako Elias raspravlja o francuskom sedamnaestom stoljeću, s dvorom Luja Četrnaestog u središtu. *Apoteka* je tu knjigu zasigurno vidio samo u knjižarskom izlogu. Ili možda u izlogu ljekarne. I mnogi drugi odlomci pokazuju da je riječ o kritičarskom boflu. Autor se, tobože duhovito, služi farmaceutskom praksom govoreći o

rizicima i nuspojavama. Čitatelj bi se morao čuvati i jednog i drugog.

Želimo li uzeti primjer s područja opće naobrazbe, nameće se kao stoljetna kulturološka nit položaj latinskog jezika. Nekoć je poznavanje tog jezika bilo svjedočanstvo o pripadnosti naobraženim slojevima društva. Imao je latinski čvrsto mjesto u pristupu akademskoj zajednici, znanostima, filozofiji, a preko diplomacije pripala mu je i politička uloga. U nekim europskim zemljama držali su se, sve do prvih decenija devetnaestog stoljeća, čak i parlamentarni govori na Ciceronovu jeziku. Danas u mnogim zemljama latinski više nije obvezatan predmet, pa se zanimanje za njega svodi na učenike koji žele studirati medicinu ili neku znanstvenu disciplinu koja zahtijeva poznavanje tradicije, poput filozofije, arheologije i povijesti prošlih epoha. Suvremeno stanje pokazuje da razdoblje od stotinjak godina može ponekad značiti više nego mnoga duga razdoblja. Ne osjećaju se, međutim, pogodeni samo nastavnici klasične filologije, koji strepe zbog svoje budućnosti. I neki posve neovisni intelektualci, neopterećeni akademskim brigama, bili su zabrinuti zbog odumiranja prošlosti. Snažan primjer pružaju dva najveća engleska pjesnika dvadesetog stoljeća, T. S. Eliot i W. H. Auden, koja su u svojoj esejskoj iskazivala žaljenje zbog zaborava koji pada na autentičnost sadržanu u živom kontaktu s europskim antičkim jezicima. Eliot pritom ističe latinski (već zbog istinskoga europskoga klasika Vergilija, koji po njegovu mišljenju pravu snagu očituje samo u originalu). Audenu je pak osobito stalo do grčkoga, već zbog dramskih dijaloga, koji u prijevodima djeluju posebno neautentično. Usput rečeno: prosudbama obojice pjesnika treba svakako dodati da su poetska djela u načelu neprevodiva. U to su se mogli uvjeriti i Eliot i Auden čitajući prepjeve svojih djela na strane jezike, pa čak i najvjestije pokušaje.

Suvremeni iskustveni obzor

Vraćamo se polazišnom pitanju. Na početnoj pozornici predodžbe o naobraženim modelima prevladava u naše doba prosudba da prednost treba dati književnim tvorevinama koje se mogu neposredno shvatiti i uklopiti u suvremeni iskustveni obzor. Međutim, teškoće i zapleti ovdje tek počinju. Tko će odrediti što je neposredno shvatljivo i što je suvremeni obzor? Pisci, znanstvenici pa i političari gotovo danomice izriču misli koje su jedva razumljive bez poznavanja, reći ćemo, aluzivnog repertoara, spremišta i koda. Među najčešćim izvorima nalaze se Homerova (ili homerska) djela, zatim Danteova, Shakespeara, Cervantesova i Goetheova – a da o Bibliji i ne govorimo. Osobe koje citiraju ili aludiraju vrlo često i ne mogu navesti izvor. To izvan filologije i povijesti nitko od njih i ne zahtijeva. No navođenje neke tradicijske misli svjedoči

o tome da postoji, manje ili više diferencirano, tijelo koje bih nazvao naobraženom zajednicom. Ona iskazuje zalihu europske (ili iz Europe presadene) kulture, od maloazijske, grčke i rimske prošlosti do novovjekovnih tekovina.

Čujemo ili čitamo da netko trpi poput Joba, pokriva se smokvinim listom, zavija Juditu, da lijeva ne zna što radi desna, da ne možemo služiti dvama gospodarima. Biblija je očito neiscrpiva. Životne se pustolovine prema homerskoj predaji nazivaju *odisejadama*, dok pak netko razmišlja o pitanju „biti ili ne biti“. Političari rado nazivaju namjere svojih protivnika *donkihotskima*. Sve to pokazuje da književna riječ u najširem smislu živi gotovo u svacijoj svijesti, bez obzira na stupanj naobrazbe.

Smatram da je primjerena ova definicija: književna naobrazba zahtijeva da znamo navesti izvore u kojima se nalaze poslovice ili citati.

Dolazimo do prvog sažetka. Spomenuta definicija obuhvaća i problematiku izbora, koji dovodi do stvaranja kanona. Za razliku od mnogih zgodavatelja obvezatnih popisa, smatram da kanon ne smije biti dekretiran, nego mora biti individualan. Koga zanima homerska epika, neka posegne za mnoštvom prijevoda na nove jezike, uz preporuku da to bude *Odiseja*, jer su aluzije na to djelo do danas česte. Tko želi proći kroz Danteov *Pakao* u *Božanstvenoj komediji* te pratiti autora i Vergilija neka se osloni na vodstvo naših pouzdanih prevoditelja. Ironični relativizam naći će u većini djela Thomasa Manna, a suptilno poniranje u svijet sjećanja pruža osobito intenzivno prvi dio prvog romana (*Combray*) iz Proustova velikoga ciklusa. Kurikulsum se mora svesti na preporuke i suvisle informacije o povijesnom kontekstu pojedinih djela i razdoblja. Tako suverena autorica poput Virginije Woolf divi se (u eseju *Umjetnost romana*, 1927) Tolstojevu *Ratu i miru*, *Braći Karamazov* Dostojevskoga i Proustovoj prozi. Bavljenje engleskom književnošću uključuje poznavanje stranih tekovina.

Takve prosudbe u isti mah podupiru i zbujuju kurikularna razmatranja. Ne jenjava naime zahtjev književnih kritičara da se odrede vrhunci jezične umjetnosti. Trijada Dante, Shakespeare, Goethe počela se kristalizirati na pragu dvadesetog stoljeća. Zanimljivo je da u vrhunski kanon nije ušao nijedan predstavnik francuske književnosti, koja je jedna od najstarijih literatura, a ujedno i s najjasnije ušla u danu tradicijom. André Gide smatrao je da Francuzi mogu biti ponosni na veliku neprekinutu cjelinu i da im šampion nije potreban. Dodao je da se boji da bi to mogao biti Victor Hugo.

Autoritet poput T. S. Eliota potvrdio je pak vrhunsku trijadu. Svoje neoporeciv sud iznio je u predavanju *Goethe kao mudrac*, održano 1955. u Hamburgu (koje je manje poznato nego stariji ponešto difuzan esej *Što je kla-*

sik). Hamburški tekst kod nas je također dostupan (u *Književnoj smotri*, 1999, br. 2–3). Ondje navodi trojstvo bez kojega nema istinske književne naobrazbe. Citiram (u prijevodu Marije Pappasovske): „Koja su, da počnemo s tim, naša mjerila? Dva su, svakako, *Stalnost* i *Univerzalnost*. Europski pjesnik ne smije biti samo onaj koji zauzima stanovito mjesto u povijesti: njegovo djelo mora biti neprekidan izvor draži i potpore nizu naraštaja. Njegov utjecaj nije samo stvar povijesna zapisa; vrijednost će mu trajati u svako doba, a svako doba shvaćat će ga različito i biti primorano iznova procjenjivati njegovo djelo. (...) Troje ih je oko kojih, mislim, ne može biti nikakve dvojbe: to su Dante, Shakespeare i Goethe.“

Živa tradicija

Eliot se odlučno opredijelio pa odrekao Vergilija, premda je svim poznavateljima stvaralaštva engleskog pjesnika poznato da mu to nije bilo lako. S obzirom na svoj kanonski izbor nije se obazirao na krupan prigovor koji mu je mogao biti poznat. Radi se o Tolstojevu raspravi *O Shakespeareu i drami* (1903). Goethea i Dantea nije dirao, ali engleskom je dramatičaru porekao gotovo svaku vrijednost. Smatrao je svakako da mu nema mjesta u vrhovima europske književnosti. Analizirajući *Kralja Leara* i pojedina druga djela uvjeruje da se u posrijedi sklepane kazališne improvizacije, u srži posve neuvjerljive jer im nedostaje psihološka dosljednost. Veći dio komedija jednostavno je dosadan jer se služi otrcanim, krajnje predvidljivim shemama. Velik dio dijaloga u komedijama prazan je u toj u kojemu ima samo ponegdje koja duhovitost. Ruskom je klasičnu *slučaj Shakespeare* tipičan primjer kolektivne obmane, kojoj je bitno pridionjela okolnost što mnogi komadi pružaju glumcima takozvane efektne uloge. Svojim su utjecajem najistaknutiji njemački pisci osamnaestog stoljeća, obračunavajući se s klasicizmom, proglasili Shakespearea umjetničkim čudom. On je raspoznaje koliko je u tom bilo književne taktike. Mladi se Goethe ugledao u Engleza, ali se u većini svojih kasnijih djela stilski posve udaljio od mladenačkog uzora. Druge su književne sredine na kontinentu prihvatile tu famu pa je tako nastao neiskorjenjiv mit. Što znači, zaključuje Tolstoj, da ritualna slava zabranjuje kritički pogled i propisuje divljenje. Ovdje nije mjesto raspravi o polemičkoj studiji, no smatram da ipak treba reći da je Tolstoj prema jednoj drami svakako bio krajnje nepravedan zanemarujući je – prema *Macbethu*. Tolstojev žestok izazov zaslužuje svakako pozornost, osobito zbog toga što sadržava misao koja je potcijanja i za današnje čitatelje. Čitanje ne bi smjelo biti ni ritual ni svojevrsna idolatrija. Vrijednosti tradicije koje se smatraju nedodirljivima moraju svakom naraštaju naobraženih čitatelja dokazati svoju živost.

MILJENKO STOJIC,
JEDNOM

Duhovno obnavljanje

Hrvatski književnik, publicist, fra-jevac i pjesnik Miljenko Stojic naš je stari duhovni znanac. Na stranicama *Vijenca* upoznali smo njegov dobrohotan, blagotvoran način druženja sa svijetom u knjizi priča za djecu i mladež *Računalno* (2006). U ogledima *S druge strane* (2011) u osluškivanju sadašnjosti za stupa civilizaciju ljudskosti na strani Dobra. U knjizi *Cvrk-cvrk* ističe da knjiga u potrazi za svjetlom može uvećati život u nestalnom i protočnom opstanku svakodnevice. Na-

kon jedinstvene zbirke pjesama *Stopama mira* (2009) pjesnik, franjevac Miljenko Stojic, objavljuje zbirku *Jednom*, oplemenjenu iskustvom riječi koje ohrabruju, koje ne zaboravljaju, koje ostvaruju svoj puni život vodeći do izvora bića. U tim riječima pohranjen je osebujni spoj imaginacije i memorije: „Ne ostavljam te pjesmo, mirna budi, / samo pričaj mi o životu i svijetu, / umoran uhvatit ću makar nešto, / izlomljenim slovima kušati približiti, / da bude jedno, labudovi u letu.“ (*Moja pjesma*).

Pjesnik intuitivno osjeća neopornu, prirodnu sintezu duševnih vrijednosti. Bdijući u tišini on se otvara životu. I čini to na tragu poetske bliskosti svijeta. I kompozicija zbirke *Jednom* slijedi stope pjesnikova identiteta. Ciklusi: *Zavirih danas, Toga sam dana ponovno čitao*, *Ogrnuti das* dru-

Izd. MH, Čitluk, Šibenik, 2019.

*gim, Njegov život – Uputi se, Toga dana, k nama otkrivaju u kontekstu poetskih bliskosti i utjehu i opraštanje, i promišljanje prošlosti, i brevijar strpljenja i trpljenja u čudnosno imaginaciji spoj: „Gledam u daljinu, što dalje, što dublje, što pozornije, / kakve li nam se oluje spremaju, kakvi li prostori, / zatvaram oči, vidim Isusa kako sklapa ručice, / kraj uzglavlja mu Hrvat, prašnjav od puta, ali stamen.“ (*Jednom na Badnji dan*).*

U ciklusu *Njegov život* – stihovima koji su funkcionalni i vrijedni sami sebi, ali i u suodnosu s cjelinom. Pjesme su duboko utemeljene u posebnom naguču, a narativna zatvorena forma stvara dramatski osjećanje prolaze kroz duša: „Našla se na kraju uobna štala izvan svega, / rodio se dječčić imenom Isus, budući kralj... Čiji lik

nosimo? Čijom se mudrošću ogrčemo? / Naizgled teška pitanja i teški odgovori, / a samo se treba prepustiti Njegovoj ruci, / stići ćemo tada na sva svoja odredišta / zasadićemo stablo u svaku žednu zemlju.“ (*Zvijezda*).

U mahnutinjama današnjeg vremena, koje donosi nesigurnost opstanka, teško je biti lirski raspoložen i slobodno razvijati svoju individualnost usprkos svemu. Možemo li to nazvati stavom, stajalištem ili aktivnom imaginacijom? Možemo u kontekstu čiste savjesti. Osmisliti knjigu pjesama mučan je posao. Ipak, nije to bdjenje u tišini. Naš pjesnik, hrvatski književnik, publicist i franjevac Miljenko Stojic nije sklon konstrukcijama koje pokazuju manjak lirskog dara i koje su sada, možemo to reći, in! Čistoća poetskih slika, jasnoća misli i poruka, vjerno promicanje tradicionalne kršćanske duhovnosti, odgovorno štovanje ljudskih vrijednosti, njegove su prednosti, njegov istinski brevijar života: „Jer Riječ nije moguće zauzavati, nije moguće strti, / Ona natapa tvoju i moju dušu, rasvjetljuje obzorje“ (*Riječ*).

LJERKA CAR MATUJINOVIĆ